

ПЕРЕТВОРЕННЯ ЗОВНІШНІХ ЗАПОЗИЧЕНЬ НА ЗАГРОЗУ ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

У статті розглядаються питання, пов'язані з економічною безпекою країни. Аналізуються проблеми зовнішніх запозичень країни. Обґрунтовується необхідність зовнішньої економічної стратегії країни.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с экономической безопасностью страны. Анализируются проблемы внешних заимствований страны. Обосновывается необходимость внешней экономической стратегии страны.

In the article deals with questions related to economic safety of the country. The problems of the external borrowing of the country are analysed. The necessity of external economic strategy country is grounded.

Ключові слова: державний борг, внутрішній борг, зовнішній борг, державні запозичення, зовнішні запозичення, залучені кошти.

Кожна держава прагне ефективно використовувати власні фінансові ресурси, а за умови їх нестачі залучати додатковий капітал, що є передумовою виникнення державного боргу. Зрозуміло, що ефективний розподіл та використання залучених фінансових ресурсів суттєво впливає на активізацію підприємницької діяльності. На жаль, накопичення зовнішнього боргу свідчить про проблеми з використанням залучених коштів. Для України ці проблеми є сьогодні найбільш болючими та суттєвими. На кінець 2012 р. державний борг України з урахуванням гарантованого становив 515,4 млрд. грн, або близько 35% ВВП. При цьому за останні п'ять років держборг збільшився у 5,8 рази – з 88,7 млрд. до 515,4 млрд. у гривнях та у 3,7 рази – з 17,6 млрд. до 64,5 млрд. у доларовому еквіваленті.

Наявність зовнішнього державного боргу є обумовленим явищем для країн з перехідною економікою. В процесі трансформації економіки проблема зовнішніх запозичень є актуальною і для України.

Проблеми утворення державного боргу та функціонування систем державних запозичень – предмет дослідження вчених багатьох країн. В Україні цими проблемами займаються: О.І.Барановський, Т.П.Вахненко, В.В.Козюк, Л.Я.Новосад, В.М.Опарин, В.М.Федосов та інші. Серед зарубіжних економістів слід виділити М.М.Алексєєнко, Р.Барро, Ю.Я.Вавілова, Г.Ю.Трофимова, А.Г.Саркіянц, К.І.Рей, Дж.Е.Стігліц, М.Фрідмен та інших.

Мета дослідження полягає у вивченні проблем зовнішнього боргу та обґрунтуванні можливих напрямів запобігання його негативного впливу на розвиток економіки України.

Сьогодні склалась та продовжує посилюватися тенденція різкого зростання необхідної вартості державного споживання порівняно з розвитком та зростанням ВВП. Економічний потенціал витрачається не лише на обслуговування державного боргу та державне управління, а й витрати на утримання державного апарату. За різними оцінками, вони складають до 15% витрат державного бюджету, на муніципальному рівні – до 10%. Незважаючи на економічний спад реального сектора економіки, державні витрати продовжують зростати. Водночас інші бюджетні витрати, перш за все на освіту, науку, охорону здоров'я, скорочуються. Все це свідчить про неефективне використання фінансових

ресурсів та необхідність перегляду системи бюджетного регулювання, що є безсумнівною загрозою економічної та національної безпеки.

Зовнішній борг України за станом на 1 жовтня 2012 року складав 132,5 млрд. дол. США, що складає 75,3% ВВП. На кінець III кварталу 2012 року зовнішній борг сектора загального державного управління становив 26,8 млрд. дол. США, сектора органів грошово-кредитного регулювання – 5,6 млрд. дол. США, українські банки скоротили обсяг своїх зовнішніх зобов'язань до 22,6 млрд. дол. США, борг інших секторів економіки (включно з міжфірмовим боргом) складав 77,4 млрд. дол. США [1]. Також на цей рік директором економічних програм Центру Разумкова Василем Юрчишиним було зпрогнозоване вагоме зростання зовнішніх запозичень до 80-82% ВВП при скороченні золотовалютних резервів Національного банку до 21-23 млрд. дол. США [2].

Лише протягом листопада 2012 року сума державного та гарантованого державою боргу України загалом збільшилася майже на 8,45 млрд. грн. Це відбулося у результаті випуску облігацій внутрішньої державної позики на 1,25 млрд. дол. за ставкою 7,8% річних [3].

За даними Міністерства фінансів України, зовнішній борг зріс на 0,27%, або на 70 млн. дол., склавши на 31 грудня 2012 року 26,125 млрд. дол. США. З них заборгованість за позиками, наданими міжнародними фінансовими організаціями, складає 10,008 млрд. дол. США, закордонними органами управління – 1,138 млрд. дол. США, іноземними комерційними банками – 67,40 тис. дол. США, заборгованість, яка не віднесена до інших категорій, – 14,978 млрд. дол. США (МВФ – 1,887 млрд. дол. США).

Гарантований зовнішній борг, за даними Міністерства фінансів України, на 31.12.2012 становить 12,521 млрд. дол. США. З них заборгованість за позиками, наданими міжнародними фінансовими організаціями, складає 5,074 млрд. дол. США, закордонними органами управління – 0,248 млрд. дол. США, іноземними комерційними банками – 3,225 млрд. дол. США, заборгованість, не віднесена до інших категорій, – 3,974 млрд. дол. США (МВФ – 0,125 млрд. дол. США). При цьому за січень 2013 року державний зовнішній борг виріс на 95 млн. дол. (0,4%) порівняно з груднем 2012 року до 26,22 млрд. дол., а державний внутрішній борг збільшився на 5,83% і становив 25,195 млрд. дол. [4].

Водночас на 1 січня 2013 року державний та гарантований державою борг України становив 65,989 млрд. дол., в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 38,765 млрд. дол.; державний та гарантований державою внутрішній борг – 27,223 млрд. дол. Загальна сума державного і гарантованого боргу України за грудень 2012 року зросла на 2,8% - до 64,482 млрд. дол. [4]. За прогнозами міжнародного рейтингового агентства Standard&Poor's, в 2013 році видатки України на обслуговування зовнішнього боргу збільшаться на 1% – з 6% до 7% доходу бюджету.

Дані міжнародних порівнянь свідчать, що величина державного боргу України вже перевищила середній рівень для країн із ринками, що формуються. За даними МВФ, у цих країнах борг загального уряду станом на кінець 2012 р. у середньому становив 35,7% ВВП (табл. 1).

Таблиця 1

Борг сектора загального державного управління у країнах з ринками, що формуються, та у середньому для різних груп країн, % ВВП*

Країна, група країн	2008 р.	2010 р.	2012 р.
Угорщина	72,9	81,3	76,3
Польща	47,1	54,9	55,7
Румунія	13,6	31,2	34,2
Росія	7,9	11,7	8,4
Туреччина	40,0	42,2	36,0
Україна	20,5	40,1	35,9
Середні показники	62,3	73,9	74,1
Розвинені країни	81,5	99,3	106,5
Країни з ринками, що формуються	34,7	41,0	35,7
Єврозона	70,2	85,7	90,0
«Велика сімка»	91,8	112,1	120,2
«Велика двадцятка»	66,0	77,9	77,5

*Складено за даними МВФ України

На перший погляд здається, що обсяг державного боргу України майже відповідає середньому значенню для країн із ринками, що формуються, якби не одне «але»: розмір державного боргу України не включає боргів місцевих органів влади і фондів обов'язкового соціального страхування. Хоча поняття боргу сектора загального державного управління в інших країнах поширюється не лише на центральний уряд, а й на всі рівні державного управління.

В Україні у 2013 р. значне збільшення державного боргу стане результатом порівняно м'якої бюджетної політики (дефіцит бюджету – 50,4 млрд. грн.) та активного використання боргових механізмів поза рамками бюджету. Зокрема, законом про бюджет передбачається надання державних гарантій обсягом до 50 млрд. грн. на фінансування інвестиційних проектів. Крім того, планується поповнення статутних фондів НАК «Нафтогаз України», Ощадбанку України, АТ «Українське Дунайське пароплавство» й Аграрного фонду за рахунок емісії ОВДП на загальну суму 14,7 млрд. грн.

Здійснення зазначених заходів матиме своїм наслідком зростання обсягу державного боргу до рівня 45% ВВП станом на кінець року, що суттєво перевищує економічно безпечний рівень. У міжнародній практиці державний борг на рівні 35–40% ВВП вважається максимально допустимим для країн з ринками, що формуються. Відомо, що надмірний рівень заборгованості підриває довгострокові основи економічного розвитку та посилює вразливість економіки (бюджету) до зворотного руху іноземного капіталу і різких змін валютних курсів.

У таких умовах істотно зростає вірогідність виникнення боргової кризи в Україні, поштовхом до якої може стати як зрушення потенціалу для залучення нових позик, так і недостатність бюджетних ресурсів для виконання накопичених боргових зобов'язань. Боргова криза, у свою чергу, стане детонатором розкручування спіралі фінансової дестабілізації та загострення кризи у реальному секторі економіки.

У сучасних умовах забезпечення бюджетно-фінансової безпеки України важко переоцінити. Тому сьогодні особливу актуальність має завдання розробки державної стратегії бюджетно-фінансової безпеки. Аналіз основних тенденцій, загроз у сфері фінансових інститутів та зовнішнього державного боргу дозволяє виділити такі напрями стратегічних цілей розвитку.

1. Підвищення ефективності фінансового регулювання, спрямованого на

врахування зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку.

2. Подолання диспропорцій економічного розвитку, яке сприяє стійкому економічному росту.

3. Довгострокова політика зростання заощаджень та інвестицій.

4. Збалансованість бюджетної системи та бюджетної стратегії для врівноваження розвитку регіонів України та поступового збільшення частки фінансових ресурсів регіональних бюджетів.

Розв'язання проблеми бюджетно-фінансової безпеки є довгостроковим процесом, проте вкрай необхідним в умовах посилення нестабільності світової економічної кон'юнктури.

У даний час більшість зовнішньоекономічних ризиків, перш за все, мають глобалізаційну природу, принципово непереборні, а тому необхідне створення системи управління ризиками, що передбачає організацію постійного моніторингу таких ризиків, їх експертної оцінки і прогнозування (у тому числі по основних товарних ринках та географічних напрямках), розробку заходів і механізмів скоординованого оперативного реагування при виникненні несприятливих тенденцій.

Метою зовнішньоекономічної стратегії є ефективне втягування української економіки у світове господарство і процеси глобалізації, що забезпечує максимальне використання виникаючих у зв'язку з цим переваг та мінімізацію неминучих при цьому ризиків.

Виходячи з формулювання мети даної стратегії, до конкретних її завдань можна включити: диверсифікацію форм і напрямків участі України у світогосподарських зв'язках, перш за все диверсифікацію експорту за рахунок підвищення частки оброблених виробів і послуг, у тому числі раніше не експортованих, зростання показників внутрішньогалузевої та внутрішньофірмової торгівлі, розширення географії зарубіжних продажів; підвищення конкурентоспроможності українських компаній шляхом їх включення в міжнародні виробничо-збутові ланцюжки, розширення на цій основі можливостей для отримання технологій і дефіцитних бізнес-компетенцій; посилення позицій України в найбільш динамічних і перспективних сегментах світового ринку товарів, послуг і капіталів; ефективне гео економічне та торгово-політичне позиціонування України на міжнародній арені, що забезпечує поліпшення умов доступу на зовнішні ринки, подолання дискримінаційних практик та інших форм утиску національних економічних інтересів у сфері ЗЕД; усунення перешкод і обмежень для бізнесу у зовнішньоекономічній сфері; створення засобами зовнішньоекономічної політики сприятливих умов для функціонування галузей та секторів національної економіки, що відіграють ключову роль у забезпеченні конкурентоспроможності, обороноздатності та життєдіяльності країни; модернізацію державних інститутів регулювання зовнішньоекономічної діяльності, вдосконалення механізмів та інструментів розробки і реалізації зовнішньоекономічної політики, насамперед стимулювання експорту та інвестицій.

Реалізація стратегії передбачає підвищення ролі держави у створенні сприятливих умов для розвитку ЗЕД через: ефективне торгово-політичне та

геоекономічне позиціонування України в системі світового господарства; усунення ресурсних, інституційних, інфраструктурних та інших обмежень і бар'єрів для розвитку ЗЕД; вдосконалення інститутів, механізмів та інструментів регулювання і координації ЗЕД.

Ефективне торгово-політичне та геоекономічне позиціонування у системі світового господарства припускає активне просування національних економічних інтересів у багатосторонніх і регіональних організаціях і форумах, широку участь у міжнародних торговельних та інших переговорах, укладання угод про привілейоване партнерство, а також лібералізаційних торгово-економічних угод із зарубіжними країнами, участь у регіональних інтеграційних процесах. Треба враховувати, що у сучасних умовах збільшується кількість країн, які бажають вирішувати завдання поліпшення доступу на зовнішні ринки не стільки на багатосторонній основі в рамках СОТ, скільки на двосторонньому і регіональному рівнях через укладання угод про преференційну, вільну торгівлю, інтеграційного типу та інше. Багато держав беруть участь у десятках таких угод. Фактично двостороння і регіональна лібералізація стала сьогодні ефективним інструментом підвищення міжнародної конкурентоспроможності та отримання переваг перед третіми країнами. Ця обставина все більше впливає на функціонування глобальної торгової системи. Китай, на подив багатьох спостерігачів, після приєднання до СОТ зосередився не стільки на роботі в цій організації, скільки на веденні двосторонніх і регіональних переговорів про лібералізацію торгівлі та інвестицій. У преференційному режимі нині реалізується 60% експорту Чилі, 50% експорту США. При існуючому вкрай низькому рівні участі в лібералізаційних і інтеграційних процесах Україна ризикує, навіть будучи членом СОТ, опинитися у своєрідній торгово-політичній та геоекономічній ізоляції, що є реальною загрозою економічній безпеці країни. У практичному плані для реалізації стратегії необхідно сформулювати державні та регіональні пріоритети зовнішньоекономічної політики України, включаючи їх ієрархію. Поряд з очевидними пріоритетами, такими як ЄС, Росія (Митний Союз) і Китай, важливо визначитися і щодо пріоритетів другого рівня. З урахуванням зростаючої значущості близькосхідного, африканського і латиноамериканського регіонів для світової економіки і слабкої присутності України в цих регіонах слід чітко структурувати торгово-економічне співробітництво з ними, виділивши опорні країни.

Такі країни повинні відповідати наступним вимогам: 1) не знаходитися в зоні сильного впливу провідних розвинених країн; 2) представляти значний інтерес для України як джерела сировини, ринки збуту продукції обробної промисловості і послуг, партнери в регулюванні товарних ринків і міжнародної торгівлі в цілому; 3) мати сприятливий торгово-політичний статус, що передбачає участь у двосторонніх і регіональних лібералізаційних угодах.

Водночас обґрунтування державних і регіональних пріоритетів стратегії значно ускладнюється відсутністю повноцінної інформації про фактичний розподіл зовнішньоторговельних потоків України, що спотворює географічну структуру експортно-імпорتنих операцій та не дозволяє достовірно судити про реальні значення країн як торговельних партнерів України. Основні причини –

використання міжнародних трейдерів, розташованих у третіх країнах, особливості національного статистичного обліку, «сірий» імпорт, масове ввезення товарів фізичними особами. Розширення зони привілейованого, преференційного та інтеграційного співробітництва для України має стати найважливішим інструментом ефективної реалізації національної зовнішньоекономічної стратегії.

Список використаних джерел:

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71174>
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2013/01/05/294124>
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://racurs.ua/130>
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/publish/whatisnew>